

Марія Кирилюк
(Умань, Україна)

Сучасний погляд на німецьку мовну варіативність: діалекти

З очевидністю плуріцентричний характер німецької мови зумовлений історично і проявляється в належності до німецько мовного простору багатьох культурно політичних центрів, якими є німецько мовні країни Німеччина, Австрія, німецько мовна частина Швейцарії, Ліхтенштейн, а також такі регіони, Південний Тіроль, Люксембург чи навіть Бельгія, де літературну німецьку мову можна почути і прочитати в самих різних варіантах. Картину мовної варіативності доповнюють і численні діалекти, що не належать до мовного стандарту [2: 237]. Зусилля дослідників мовної варіативності знаходять наряду з іншим відображення в німецькій лексикографії. Одним із останніх таких проєктів є започаткований в 2003 році університетом Аугсбурга атлас побутової німецької мови (Atlas zur deutschen Alltagssprache), мета якого полягає в охопленні всієї актуальної різноманітності німецької мови у всіх німецько мовних регіонах [2:238].

Однак попри беззаперечність того факту, що плуріцентризм є визначальним елементом німецької мови актуальний стан та особливості функціонування варіантів, що не належать до мовного стандарту, постійно дискутується.

Як свідчить велика кількість публікацій мовознавців, що фахово займаються проблемами діалектології, як і міркування небайдужих до цих проблем дописувачів в друкованих засобах масової інформації, відношення до німецьких діалектів є досить неоднозначним. В оцінці їхнього стану та суспільно культурної цінності спостерігається велике розходження підходів та позицій. З одного боку, чути оптимістичні констатації щодо ситуації з діалектами, з іншого боку, скарги на їх занепад чи навіть остаточне зникнення.

Широка зацікавленість загалу у проблемі вживання діалектів є свідченням того, який емоційний потенціал прихований в цій темі. Так актуальні результати досліджень подаються іноді через призму симпатій

до німецьких діалектів, що з очевидністю має регіонально спрямовану презентацію. Зокрема в Баварії схильні вважати свій діалект найулюбленішим серед інших, пов'язуючи це з економічною успішністю цього регіону. Однак в сусідній з Баварією південно німецькій федеральній землі Баден-Вюртемберг знаходять небагато шанувальників їх регіональних мовних особливостей за її межами незважаючи на економічне процвітання цього регіону [3: 55].

Діалектне мовлення як фактор регіональної приналежності зберігає сьогодні для німців свою значущість, хоч статистика і засвідчує зменшення кількості людей, що можуть розмовляти на діалекті (1991: 55%; 1998: 50%; 2008: 48%) [ebd]. Вплив часу проявляється ще і в тому, що відбувається своєрідна перебудова діалектів до менш локально виражених, більш широких територіально різновидів розмовної мови, в якій регіональна приналежність зберігається більшою мірою, ніж це може здаватися, зберігається, як така, що торкається почуття батьківщини, цінності свого походження. Однак навіть з урахуванням такого досить вагомого аспекту діалекту його оцінка залишається все ж амбівалентною. Адже прихильність до регіонального розцінюється в Німеччині як певна провінційність, що суперечить уявленням німців про освіченість. Історично склалося, що просвітницькі прагнення ув'язувалися в Німеччині із вимогами зразкового літературного мовлення (Johann Christoph Adelung, Gottfried Wilhelm Leibniz) [ebd].

Патріотичні почуття того чи іншого регіону до свого діалекту вступають певною мірою в протиріччя із споконвічними прагненнями німців до мовної єдності. Об'єднавчі настрої такого роду посилюються в ті історичні періоди, коли в суспільстві назріває потреба державного об'єднання, як, наприклад, в новітній історії об'єднання в 1990 році двох німецьких держав ФРН та НДР. Однак, коли таке всезагальне об'єднання в більш чи менш широкому масштабі досягається, погляди звертаються до локальних коренів, якими в мовному сенсі є місцеві діалекти.

“Es gibt wieder eine gewisse Sehnsucht nach etwas Bodenständigem in dieser globalisierten Welt” [3:56]. Цей вислів виражає позицію не лише представників старшого покоління, але й відношення молодих німців,

котрі в такій же мірі потребує не втратити себе як індивідууми в сучасному глобалізованому світі. В цьому сенсі діалект протиставляється мовному стандарту, а німецький мовний стандарт - іншомовним, переважно англійським, запозиченням, що підтверджується дослідженнями як лінгвістів, так і соціологів і оцінюється ними як діалектика гомогенізації та гетерогенізації внаслідок глобалізації.

Зростаюча відкритість молодого покоління до регіонально мовного вжитку підтверджується здатністю молодих людей слугувати у мовленні двома варіантами: мовним стандартом та діалектом, уникаючи останнього в публічних ситуаціях, приберігаючи його для приватної сфери спілкування. При цьому вибір варіанту залежить від ситуації, надаючи мовцеві очевидні переваги. Свідоме «переключення» варіантів (code\switching) якнайкраще відповідає вимогам сьогодення, забезпечуючи якісне літературне мовлення без домішки діалекту, котрому відводиться своє ситуативно обумовлене місце у сфері спілкування. В оцінці ставлення німців до їх діалектів (з огляду на вище означену нинішню тенденцію до укрупнення) дослідники оперують такими 6-ма територіальними різновидами діалектного розмовного мовлення: північний захід-схід (Nord-West, Nord-Ost) , центральний захід-схід (Mitte-West, Mitte-Ost), південний захід-схід (Sued-West, Sued-Ost) [3: 58].

Проведені опитування свідчать, що з поміж усього розмаїття діалектів симпатію у німців викликає передусім їх власний. Найвищим є показник симпатії до свого регіонального мовлення на південному сході країни (82%), за ним з відчутним відривом (70%) слідує північний захід. Насправді баварці володіють найбільш яскраво вираженою позитивною мовною свідомістю. Разом з тим визнання баварського діалекту обмежується власною територією, тоді як німці з північного регіону схильні вважати, що їх вимова найбільш наближена до мовного стандарту. В свою чергу, місцеве населення південного заходу в меншій мірі симпатизує своєму територіальному мовленню (від 45% до 29%). Так, саксонський діалект вважають симпатичним лише тому, що він нагадує про батьківщину, визнаючи, однак, що звучить він жахливо [3: 59]. Таке

явно негативне ставлення призводить в Тюрінгії та Саксонії до «прихованого» вживання цього діалекту.

Про двояку позицію німецьких мовців стосовно діалектів свідчать і їхні судження, висловлені в ході опитування:

- вимова виказує соціальне походження особи;
- коли я чую від когось діалект, у мене виникає питання, яка у нього освіта;
- берлінський діалект пов'язаний з ментальністю берлінців, є невідомою його частиною;
- симпатію викликає діалект з хорошою вимовою.

Проведені опитування засвідчують також найменшу симпатію до діалектного мовлення східних регіонів Німеччини (Sachsen, Schwaben, Ost-Berlin, DDR-isch) [3: 60].

Як видно, в оцінці привабливості / непривабливості того чи іншого діалекту найбільш вагомим і зрештою найбільш очевидним, є аспект вимови. Якраз вимова передусім засвідчує нормативний чи діалектний характер мовлення.

Особливої гостроти набуває протиставлення нормативний\ розмовно діалектний стосовно вимови, коли йдеться про освіту дітей, забезпечення її належного рівня в умовах задекларованої в суспільстві рівності освітніх можливостей, що не виключає, однак, індивідуальних конкурентних відносин. Вимоги до вчителя, як ключової постаті в освітньому процесі, уявлення про те, яким має бути його мовлення, передусім вимова, з'ясувалися шляхом опитування [3: 61], що засвідчило такі міркування респондентів:

- для школярів симпатичнішим є діалектне мовлення учителя, тоді як нормативне викликає у них більшу повагу;
- учитель повинен володіти і тим і іншим, переключаючись при потребі норми на діалект;
- моя дитина повинна навчатися надрегіональній вимові, незалежно від наших симпатій до діалекту;
- учитель повинен володіти нормативною над регіональною вимовою, щоб діти мали взірець нормативного мовлення.

Як видно з результатів опитування, нормативне та діалектно розмовне протиставляється як такі, що викликають симпатію чи повагу, і для гарантії освітніх перспектив вибір робиться на користь над регіонального нормативного мовлення.

Занепокоєння викликає і коректність діалектного мовлення, яке виявляється більш нормативним у порівнянні з так званим етнолектом молоді [1: 178]. Так, кожен четвертий берлінський школяр є іноземного походження. Такі учні використовують для спілкування дві мови, рідну та німецьку, причому останню у своєрідному сленговому варіанті, що має засвідчити їх належність до мовної меншини. Характерно, що така мовна варіативність, будучи у багатьох відношеннях далекою від норми, приймається у вжиток і молоддю німецького походження. Ламана, граматично некоректна мова використовується молодими людьми в цьому випадку свідомо як своєрідна гра з мовою, попри те, що вони володіють мовною нормою, однак не вважають за необхідне слугуватися виключно нею [4: 132, 133].

Повертаючись до проблеми відношення німців до своїх діалектів, можна на завершення констатувати, що його амбівалентність підтверджується емпірично розробками з цієї теми ряду наукових інституцій [3: 62]. Німецька мова, що вирізняється широким спектром варіативності як нормативного, так і діалектно-розмовного характеру, зазнає тепер певного перегляду підходів в оцінці діалектного мовлення, що полягає зокрема в зростанні ролі позамовних чинників. В сьогоденному глобалізованому світі діалекти все більше стають аргументом в протистоянні наднаціонально-глобального і національного, задовольняючи бажання соціального тепла, відчуття батьківщини. А критерії симпатії\ несимпатії мовців по відношенню до діалектно регіонального мовлення виступають як рівноцінні критеріям мовної коректності та доцільності.

Література

1. Der Sprachdienst 4/2007, S.178
2. Der Sprachdienst 5/2008, S.237-239
3. Der Sprachdienst 2/2009, S. 54-62
4. Der Sprachdienst 5/2011, S.131-134